

для удовлетворения потребности в движении различной интенсивности.

Список використаних джерел

1. Клезович, О.В. Структурно-содержательные аспекты организации музыкально-ритмических занятий в условиях центров коррекционно-развивающего обучения и реабилитации / О.В.Клезович // Специальная адукацыя – 2009. – № 5. – С. 53-57.
2. Клезович, О.В. Теоретические основы музыкального воспитания детей дошкольного возраста с множественными психическими и (или) физическими нарушениями развития (интеллекта и движений) / О.В.Клезович // Образование и педагогическая наука : тр. Нац. ин-та образования / редкол.: А.М. Змушко (пред.) [и др.]. – Минск, 2009. – Вып. 3: Концептуальные основания. – С. 113 –126.

Article materials focus attention of experts on a problem of formation of vital skills at children of preschool age with heavy plural infringements of development by music and rhythmic means, the maintenance of educational area "Is musical-rhythmic employment" for preschool groups in the conditions of the centres of korrektsionno-developing training and rehabilitation is opened.

Keywords: korrektsionno-pedagogical potential of musical education, children of preschool age, heavy plural infringements of mental and-or physical development, the centre of korrektsionno-developing training and rehabilitation.

Отримано 24.2. 2012

УДК 376 – 056. 36

А.В. Козак

РОЛЬ СПЕЦІАЛЬНОЇ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

Стаття розкриває деякі питання особливостей дошкільного навчання та виховання розумово відсталих дошкільників в умовах спеціального дошкільного закладу.

Ключові слова: розумово відсталі дошкільники, спеціальне навчання, розвиток, корекція.

Статья раскрывает некоторые вопросы особенностей дошкольного обучения и воспитания умственно отсталых дошкольников в условиях специального дошкольного учреждения.

Ключевые слова: умственно отсталые дошкольники, специальное обучение, развитие, коррекция.

Суттєві зміни у дошкільній освіті, впровадження інтегрованого та інклюзивного навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку потребує переорієнтації та дослідження нових напрямків виховання таких дітей, чіткої визначеності корекційної спрямованості даної роботи у різних типах та групах дошкільних установ. Саме тому даний процес спрямований на розвиток усіх психічних процесів у даної категорії дітей та попередження, корекцію, компенсацію вторинних відхилень у їх психофізичному розвитку.

Історичні дані щодо розвитку навчання та виховання розумово відсталих дітей, виділення змісту і форм корекційно-виховної роботи з ними, показують різноманітність напрямків дослідження. Так, італійський дефектолог М. Монтесорі вважала, що найбільш порушеним психічним процесом у розумово відсталих дітей є сприймання. Тому вона ввела в практику спеціальних установ, заняття з виховання сенсорної культури, вважаючи, що з допомогою спеціальних вправ розвиваються органи почуттів у дітей і тим самим створюється передумови для розвитку їх мислення [5].

Надалі відомий бельгійський учений О. Декролі виділяв у корекційній роботі з дошкільниками три етапи: спостереження, асоціація, вираження. Зміст першого етапу впливає на розвиток почуттів дитини, на другому етапі вплив спрямовується на розвиток мисленнєвих процесів і діяльності дитини, третій етап дає змогу виховувати безпосередні дії у дитини. Значно розширюючи рамки корекції, система О. Декролі в той же час будувалась на біологізаторському підході до підбору змісту вправ, які спираються перш за все на елементарні фізіологічні процеси та інстинкти дітей [4].

У період з 20-х по 30-ті роки минулого століття значний вклад в теорію дошкільної олігофренопедагогіки був внесений Л.С. Виготським, Г.М. Дульневим, Л.В. Занковим, І.М. Соловйовим та ін. Вони сформулювали ряд основоположних принципів корекційної роботи. Так, з опорою на теоретичний аналіз з проблеми розвитку нормальних дітей і на результати досліджень було сформульоване важливе положення про єдність основних закономірностей розвитку

нормальних дітей і розумово відсталих дітей. Прямим висновком був новий педагогічний підхід до роботи з розумово відсталими дітьми - можливість формування у процесі навчання у них відносно складних видів психічної діяльності [4].

Побудова цілісної системи корекційно-виховної роботи у спеціальних дошкільних установах потребувала виявлення не лише недоліків, а й позитивних можливостей розумово відсталих дітей. За наслідками фундаментальних досліджень цього положення у аспект теоретичного розгляду корекційної роботи при розумовій відсталості були введені такі поняття: нерівномірність зниження різних видів психічної діяльності; наявність в структурі дефекту його ядра, первинних та вторинних і супутніх відхилень, що є його наслідком: поняття про можливість компенсації дефекту завдяки впливу збережених функцій на порушені (Л.С. Виготський).

Вище розглянуті положення до структури особистості розумово відсталого дитини була висунута вимога індивідуалізації корекційно-виховного впливу в умовах спеціального навчання та виховання. Вплив на різні сторони розвитку аномальної дитини повинен бути комплексним, тобто спрямованим на усунення або полегшення недоліків та розвиток пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери, фізичних та моторно-рухових навичок поведінки та особистості дитини в цілому, досягнення відповідного рівня вихованості [3].

Отже, дослідження у даному напрямку учених Р.М. Боскіс, Т.О. Власової, М.Ф. Гнезділова, М.І. Кузьмицької, О.Р. Лурія, М.С. Певзнер, Г.Є. Су-харєвої, І.Г. Єременка та ін. показали, що чим краще організована корекційна спрямованість навчання, тим більший вплив іде на розвиток збережених функцій у дитини, а це призводить до підвищення якості корекції недоліків у неї. Таким чином, корекційна робота повинна бути неподільно пов'язана з процесом навчання та виховання розумово відсталих дітей, пронизувати усю систему діяльності спеціальних дошкільних установ різних типів [3; 4].

Сьогодні в Україні створена диференційована система закладів для розумово відсталих дітей дошкільного віку. Відповідно до характеру порушення та ступеня їх виразності, розумово відсталі діти виховуються в спеціальних (корекційних) закладах, діяльність яких регламентується Положеннями Міністерства освіти України, Міністерства Охорони здоров'я України, Міністерства соціального захисту населення України.

Мета дошкільного виховання розумово відсталих дітей - підготовка дитини до навчання у спеціальній школі. Спеціальні завдання - максимально можливий психофізичний розвиток дитини та його корекція. Створення умов для розвитку емоційного, соціального та інтелектуального потенціалу дитини, формування її особистісних,

вольових та особистісно-моральних якостей. Виходячи з цього, головним завданням, є організація комплексного медико-педагогічного обстеження дитини з метою уточнення діагнозу та динамічного спостереження корекційно-виховного процесу і складання програми індивідуального розвитку дитини. Психічний розвиток у дошкільному закладі передбачає становлення складових психологічної готовності до навчання у школі: відчуття, сприймання, уявлення, наочно-образного та наочно-дійового мислення, мовлення і передусім - розуміння слова, інструкції, комунікативних умінь, адекватності та урегульованості емоцій, реакцій, дій, вольових зусиль, уваги, позитивного ставлення до гри, навчання, дорослих та інших дітей, дисциплінованості тощо. Психічний розвиток здійснюється на основі набуття дитиною суспільного досвіду, а саме: прищеплення елементарних трудових та самообслуговуючих навичок, поведіння у групі, їдальні, спальні, на вулиці; етичних правил та норм поведінки; елементарних знань та уявлень про навколишнє середовище.

Змістом дошкільного виховання є фізичне, музичне, трудове виховання, образотворча діяльність, конструювання, ознайомлення з довкіллям, формування елементарних математичних уявлень, розвиток мовлення, індивідуальна корекційна робота [6].

Психічний та фізичний розвиток дитини у процесі дошкільного виховання відповідно до її особливостей та можливостей набуває адаптаційного до життя в суспільному середовищі спрямування. Корекційна робота, яка проводиться в спеціальних дошкільних закладах, спрямована на подолання і попередження вторинних відхилень в розвитку розумово відсталих дітей.

Концепція державного стандарту спеціальної освіти дітей з особливими потребами, яка прийнята Колегією Міністерства освіти України 1999 р., вимагає комплексної допомоги та підтримки дітям з особливими потребами, а також з інтеграцією цих дітей у загальноосвітню школу. Спеціальні дослідження, проведені в Україні в останні роки, сприяють подоланню стереотипів у розумінні проблем навчання і виховання дитини з особливими потребами, відходу від концентрації уваги на ураженнях. Провідною ідеєю сучасної спеціальної освітньої допомоги є орієнтація на ефективне використання збережених систем та функцій, здатних узяти на себе компенсаторно-корекційне навантаження, цілеспрямований розвиток психічних процесів, що обумовлюють рівень опанування знань, умінь, навичок та відповідну освіченість дитини, її інтеграцію в суспільство. І тому актуальність проблеми ранньої корекційно-виховної роботи з розумово відсталими дошкільниками в умовах дитячого будинку набуває великого значення.

У зв'язку із вирішенням питання інтегрованого та інклюзивного навчання у різних дошкільних закладах виникла необхідність покращення практики навчально-виховної роботи, яка спрямувала теоретичну думку на проблему взаємозв'язку навчання дітей з їхнім розвитком. З цього приводу слід пригадати положення Л.С. Виготського про те, що навчання повинно випереджувати розвиток, будуватися на потенційних можливостях дітей, які можливо реалізувати лише у процесі навчання за допомогою педагога. Отже, процес навчання повинен вести за собою розвиток дитини, навчання виступає позитивним тоді, коли воно стимулює розвиток, "веде його за собою", а не слугує просто збагаченню дитини новими знаннями, які легко входять в її свідомість. Розвиваюча функція навчання повинна бути спрямована на прискорення темпу розвитку дитини і подолання відхилень у її розвитку. Отже, на думку Л.С. Виготського, навчання може бути розвиваючим тільки тоді, коли воно враховує зону найближчого розвитку, являє собою той резерв потенційних можливостей дитини, який вона може реалізувати тільки за допомогою дорослого [1].

У практиці дошкільного виховання розумово відсталих дітей особливої актуальності набуває положення про провідну роль навчання в розвитку (Л.С. Виготський, В.О. Запорожець, Д.Б. Ельконін), особливо в сенситивні періоди, коли дитина найбільш чутлива і коли в неї особливо ефективно формуються певні психічні процеси (в дошкільному віці - це сприймання, пам'ять, мовлення).

На відміну від дошкільників, які розвиваються нормально, розумово відсталі діти самостійно не оволодівають ні специфічними видами дитячої діяльності ні соціальними формами поведінки. Мислення і мовлення розумово відсталих дітей при спонтанному розвитку виявляються на дуже низькому рівні. Разом з тим, досвід дошкільного виховання розумово відсталих дітей свідчить про їх значні потенційні можливості, які можуть бути реалізовані тільки в умовах особливим чином організованого навчання. Комплексний педагогічний вплив дозволяє значною мірою згладити відхилення в розвитку, а також попередити виникнення вторинних дефектів які Л.С. Виготський характеризував як соціальні, що виникають внаслідок несприятливих соціально-педагогічних умов [1].

О.А. Катаєва, О.А. Стребелева, Г.Л. Вигодська та ін. зазначають на тому, що розумово відсталі діти виявляють значні можливості в оволодінні різними видами діяльності. Перш за все слід відзначити, що внаслідок спеціально організованого навчання кардинальних змін набуває ігрова діяльність дітей. У ході спонтанного розвитку, дошкільники мало грають самостійно: їх ігри стереотипні та бідні за змістом, зводяться до простих маніпуляцій з предметами і мають часто

неадекватний характер, в грі відсутні навіть елементи сюжету, не виникає бажання грати колективно, ігри дітей різних вікових груп майже не відрізняються за рівнем розгорнутості та складності, мовленнєвий супровід здійснюється безвідносно до ігрових дій або відсутній взагалі. У силу цього ігрова діяльність не стає провідною і не спрямовує хід психічного розвитку дітей.

За умов спеціального навчання розумово відсталі дошкільники оволодівають сюжетно-рольовою грою і виявляються здатними не тільки відтворювати передбачені програмою ігрові сюжети, але й створювати нові ігрові ситуації (Г.Л. Вигодська, Н.Д. Соколова). У переважній більшості дітей формуються специфічні ігрові уміння, діти можуть самостійно брати на себе ролі і діяти відповідно до них. У своїх іграх розумово відсталі дошкільники можуть використовувати поряд з реальними предметами та іграшками, подібні до них замісники. Під впливом навчання іграм за правилами у дітей формуються передумови довільної поведінки. Виконання ігрових дій активізує дітей викликає в них позитивні емоції, спонукає до використання тих знань, вмінь, навичок, які вони мають. Коли гра стає провідною діяльністю, вона сприяє забезпеченню більш повного засвоєння аномальними дітьми соціального досвіду та розвитку особистості [2].

Ігрова діяльність має значний вплив на розвиток образотворчої діяльності. В спонтанному розвитку малювання, конструювання, як і гра, не займають в житті розумово відсталих дітей значного місця і не виконують присутньої їм в нормі розвиваючої функції. У дітей без спеціального корекційного впливу, не з'являються конструктивні вміння, не виникає предметний малюнок. При навчанні без урахування особливостей розвитку дітей предметні малюнки з'являються, проте вони з одного боку примітивні, фрагментарні, не передають цілісного образу предмета, не показують форми і пропорції предметів з другого - являють собою засвоєний дитиною графічний штамп, який не відображає для неї реальний предмет. У зв'язку із недорозвитком зорово-рухової координації і моторними труднощами, техніка образотворчої діяльності залишається у розумово відсталих дошкільників вельми примітивною. Показовим є той факт, що діти, які вміють малювати не використовують в своїх малюнках колір, ні як засіб зображення, ні як засіб емоційної виразності. У багатьох дітей спостерігаються неадекватні дії із знаряддям і матеріалами ігрової діяльності.

Спеціальна корекційна робота з формування образотворчої діяльності сприяє розвитку у розумово відсталих дошкільників вмінь створювати зображення окремих предметів, що дає змогу у них розвинути навички сюжетного малювання та ліплення у відповідності з образотворчо-ігровим задумом. З цього приводу О.П. Гаврілушкіна

вважає, що у процесі корекційно-виховного та навчально-розвиваючого впливу значно збагачується і розширюється тематика малювання, ліплення, конструювання: у дітей з'являється потреба у відображенні предметів та явищ оточуючого: виникає позитивне емоційне ставлення до роботи. Особливе значення має виникнення у розумово відсталих дітей емоційного та мовленнєвого спілкування в ході спільної діяльності, при цьому мовлення починає виконувати функції спілкування, воно поєднується з ігровим задумом і знаннями дітей, дає розвиток виду діяльності [2].

У дошкільному віці у дитини з нормальним розвитком розвиваються елементи трудової діяльності. Розумово відсталі діти як правило, беспорядні в самообслуговуванні, а також у виконанні простих доручень: не зацікавлені ні процесом роботи, ні її результатом, діють безвідповідно до поставленої мети. Недорозвинення трудової діяльності у даної категорії дітей пов'язане з низьким рівнем аналітико-синтетичної діяльності, інертністю мислення, труднощами актуалізації існуючих зв'язків, недорозвиненням моторики, недостатнім розвитком психічних процесів.

Разом з тим, досвід навчання і виховання показує, що розумово відсталі дошкільники можуть оволодіти навичками самообслуговування, найпростішими видами ручної господарсько-побутової праці (Є.К. Гульянц, Г.І. Шинкаренко). Діти здатні приймати участь в суспільно-корисній праці дорослих. При особливій організації, праця у розумово відсталих дошкільників набуває досить розвинених форм, чинить корекційний вплив на їх особистісний розвиток, впливає на становлення усіх психічних процесів дитини, її моторного розвитку [3].

Пізнавальна діяльність розумово відсталих дошкільників характеризується як відставанням в темпі розвитку, так і якісною своєрідністю. Наприкінці дошкільного віку лише більше половини розумово відсталих дітей досягають рівня розвитку сприймання, який характерний для нормально розвинених дітей раннього дошкільного віку. Розумово відсталі дошкільники погано уявляють собі оточуючі предмети, не завжди можуть виділити певний предмет серед інших, погано розрізняють властивості предметів, недостатньо орієнтуються в просторі, характерним є відставання в термінах розвитку наочно-дійового мислення. Розумово відсталі діти часто не усвідомлюють наявності проблемної ситуації, недостатньо узагальнюють власний досвід, не можуть його використовувати в нових видах діяльності. На відміну від дітей, які розвиваються нормально, у розумово відсталих дітей виникають незначні позитивні зміни у розвитку наочно-дійового мислення. Особливо без їх спеціального навчання. Безумовно, у розумово відсталих дошкільників страждає формування елементів мовно-логічного мислення, вони розвиваються уповільнено і мають якісну своєрідність.

Дослідники О.А. Катаєва, О.А. Стребелева вказують на те, що процес виховання і навчання в спеціальних дошкільних закладах для розумово відсталих дітей має корекційно-розвиваючу спрямованість. Педагогічна корекція - це складна система впливу на розумово відсталих дітей, яка в поєднанні з медичною допомогою спрямована на подолання недоліків розвитку дітей з порушенням вищої нервової діяльності і ґрунтується на використанні їх компенсаторних можливостей, сутність яких полягає в заміщенні порушених функцій, формуванні інших способів дій з опорою на збережені або менш вражені функції [2].

Виховання у процесі корекції не зводиться лише до техніки виправлення відхилень в розвитку, а й одночасно з цим спрямоване на формування нових якісних утворень особистості. При цьому корекційний вплив чиниться паралельно і на сенсорну та розумову сфери особистості.

Практика доводить що розвиток мислення розумово відсталих дітей можливий тільки з допомогою спеціального навчання (О.А. Катаєва, С.Г. Кім, О.А. Стребелева, Г.В. Цикото та ін..) [3; 5].

До числа самих суттєвих досягнень спеціального навчання та виховання слід віднести значний особистісний розвиток розумово відсталих дітей. Відомо, що особистість розумово відсталого дитини формується з великими відхиленнями як в термінах, так і в темпах розвитку, а також за змістом (Н.Г. Морозова, Н.Д. Соколова і інші). В три роки у розумово відсталих дітей ще зовсім не має особистісних проявів, їх поведінка мимовільна. За відсутності спеціальних умов часто формуються патологічні риси характеру: пасивність, замкненість, запобігання, негативізм [3].

У процесі правильно організованої корекційно-виховної і навчально-розвивальної роботи діти стають більш розвиненими у особистісному плані. Так, як зазначають дослідження О.А. Катаєвої, Н.Г. Морозової, О.А. Стре-белевої у розумово відсталих дошкільників формується позитивне емоційне відношення до власної діяльності та діяльності товаришів. Значною мірою піддається корекції поведінка цих дітей. Їхні вчинки стають в основному вмотивованими, в них з'являються дружні відносини з товаришами та дорослими, вони можуть стати чуйними до заохочення, вони відчують потребу в заохоченні дорослого [5].

Аналіз даної проблеми дозволяє зробити висновок про те, що вихованці спеціальних дошкільних закладів виявляються в більшій мірі підготовленими до навчальної діяльності, ніж їх однолітки, які не отримали спеціальної дошкільної підготовки. Все це свідчить про важливість та ефективність своєчасного включення дітей в процес корекційно-виховної та навчально-розвиваючої роботи.

Список використаних джерел

1. Выготский Л.С. Собрание сочинений в 6-ти т. - Основы дефектологии / под ред. Т.А.Власовой. – М.: Педагогика, 1983. – Т.5. – 368 с.
2. Гаврилушкина О.П., Соколова Н.Л. Воспитание и обучение умственно отсталых дошкольников. – М.: Просвещение, 1985. – 70 с.
3. Дегтяренко Т.М., Вавіна Л.С. Корекційно-реабілітаційна робота в спеціальних дошкільних закладах для дітей з особливими потребами: Навчальний посібник. – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2008. – 302 с.
4. Золотоверх В.В. Нариси з історії спеціальної дошкільної педагогіки: Монографія. – К.: Науковий світ, 2004. – 196 с.
5. Катаева А.А., Стребелева Е.А. Дошкольная олигофренопедагогика: для студентов педагогических вузов. – М.: Гуманитарный издательский центр Владос, 1998. – 208 с.
6. Програма виховання та навчання розумово відсталих дітей дошкільного віку. – К.: ТОВ "ЛДЛ", 2000. – 120 с.

Article covers some question features pre-training and education of mentally retarded preschool children in a special pre-school.

Keywords: mentally retarded, school, special education, development and correction.

Отримано 24.2. 2012

УДК 376-056.36:377

О.В. Константи́нів

ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ УЧНІВ З РОЗУМОВОЮ ВІДСТАЛІСТЮ (ДРУГА ПОЛОВИНА XIX ПОЧАТОК XX СТ.)

У статі розкрито передумови становлення трудового навчання в закладах спеціальної освіти. Висвітлено формування поглядів щодо застосування праці у навчально-виховній роботі спеціальних закладів для дітей з розумовою відсталістю (кінець XIX початок XX століття).

Ключові слова: праця, трудове навчання, розумово відсталі діти, спеціальні заклади освіти, корекція психофізичного розвитку, спонтанний розвиток, трудова діяльність.